

OBRAZOVANJE I PROFESIONALNE PERSPEKTIVE POLJOPRIVREDNICA

Uvod

Ukoliko se obrazovni sustav odredi kao onaj društveni mehanizam putem kojega se pojedinac kao ljudski resurs proizvodnih snaga priprema za pojedina područja društvenog rada, pitanje je kakve je objektivne mogućnosti dosad imala seoska žena i poljoprivrednica da se obrazuje za društvenu proizvodnju. Ova je dimenzija u dosadašnjim raspravama o stanju i potrebama obrazovanosti i stručne osposobljenosti za suvremenu poljoprivredu bila gotovo dosljedno zanemarivana.

Pismenost i obrazovnost seoskih žena

Nepismenost, kako potpuna tako i funkcionalna, raširenija je u seoskog negoli gradskog stanovništva, te u poljoprivrednika više negoli u nepoljoprivrednika. Uz to, statistika bilježi da su općoj nepismenosti sela i grada najbrojnije — žene.

Podaci o (nepismenosti) u SR Hrvatskoj pokazuju da je 1971. godine od ukupnog broja nepismenih muškaraca (84.664) izrazita većina od 81,8% živjela u selu. Iste je rezidencije bila i većina od 81,1% nepismenih žena (od ukupno 253.854). Nadalje, od ukupnog broja nepismenih seoskih stanovnika Republike (275.030), žene čine 74,8% a muškarci 25,2%, dok je među nepismenim gradskim stanovnicima (63.488) — 75,8% žena i 24,2% muškaraca. Ili, od ukupnog broja nepismenih žena Republike (253.854), 81,1% živi u selu a 18,9% u gradu (tablica 1).

Tablica 1 Žensko nepismeno stanovništvo SR Hrvatske staro 10 i više godina, prema mjestu stanovanja i starosti (1971)

Dobne grupe	Ukupno		Grad		Selo	
	N	%	N	%	N	%
10 — 14	3.044	100,0	810	26,6	2.234	73,4
15 — 19	1.774	100,0	425	24,0	1.349	76,0
20 — 34	11.811	100,0	2.549	15,5	9.982	84,4
35 — 49	49.266	100,0	8.682	17,6	40.584	82,4
50 — 64	90.236	100,0	14.821	16,4	75.415	83,6
65 i više	90.612	100,0	17.249	19,0	73.363	81,0
U K U P N O:	253.854	100,0	48.109	18,9	205.745	81,1

Izvor: Statistički bilten 864. Beograd, SZS, 1974. str. 24, tablica 2—3.

Mr Ruža FIRST, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.

x) Ovaj rad je bio pod istim naslovom razložen na savjetovanju »Uloga stručnih kadrova u poljoprivredi i njihovo obrazovanje« (Beograd, prosinca 1979. godine).

Analiza dobne strukture nepismenih stanovnika pokazuje da su, u pravilu, u svim dobnim grupama nepismenih, žene brojnije od muškaraca (tablica 2). Indikativan je — i utoliko zabrinjavajući — podatak o visokom broju nepismenih žena u radnoaktivnoj dobi: od ukupnog broja nepismenih seoskih stanovnika u dobi 20—34 godine, žene čine 71,00%, a u dobi 35—49 godina — čak 81,8%¹⁾. Visoko je učešće žena i među nepismenima starijih dobnih grupa: 50—64 godina — 75,70%, a među starijima od 65 godina — 74,5%. To doduše ne iznenađuje, prije svega zbog naslijeđenog stanja nepismenosti. Međutim, to ni u kojem slučaju ne može važiti i za tako visoku stopu nepismenosti u dobnjoj grupi 35—49, jer se radi o generaciji koja je

Tablica 2 Nepismeno stanovništvo seoskih naselja SR Hrvatske staro 10 i više godina, prema spolu i starosti (1971)

Dobne grupe	Ukupno		Muško		Žensko	
	N	%	N	%	N	%
10 — 14	4.710	100,0	2.476	52,6	2.234	47,4
15 — 19	2.726	100,0	1.377	50,5	1.349	49,5
20 — 34	14.069	100,0	4.087	29,0	9.982	71,0
35 — 49	50.207	100,0	9.623	18,2	40.584	81,8
50 — 64	99.562	100,0	24.147	24,3	75.415	75,7
65 i više	98.422	100,0	25.059	25,5	73.363	74,5
U K U P N O:	275.030	100,0	69.285	25,2	205.745	74,8

Izvor Statistički bilten 864. Beograd, SZS, 1974, str. 24, tablica 2—3.

Tablica 3 Žensko stanovništvo SR Hrvatske staro 10 i više godina, prema mjestu stanovanja i školskoj spremi (1971)

Školska sprema	Ukupno		Grad		Selo	
	N	%	N	%	N	%
Bez školske spreme	456.302	100,0	102.012	22,4	354.290	77,6
4 razreda OŠ	950.645	100,0	338.660	35,6	611.985	64,4
Potpuna OŠ	274.662	100,0	148.250	54,0	126.412	46,0
Škola za srednji stručni kadar	77.460	100,0	60.941	78,7	16.519	21,3
Gimnazija	51.837	100,0	43.068	83,1	8.769	16,9
Škola za KV i VKV radnike	109.979	100,0	84.829	77,1	25.150	22,9
Fakulteti, više i visoke škole	40.670	100,0	34.474	84,8	6.196	15,2
UKUPNO:	1.971.186	100,0	818.521	41,5	1.152.665	58,5

Izvor Statistički bilten 864. Beograd, SZS, 1974, str. 24, tablica 2—3.

1) To je doduše generacija žena koja je u osnovnoškolskoj dobi bila u vrijeme drugog svjetskog rata i u neposredno poratnom vremenu; no upravo su to žene koje danas čine glavninu radne snage u individualnoj poljoprivredi.

po završetku rata bila u omladinskom uzrastu te je mogla i trebala biti obuhvaćena akcijom opismenjavanja.

Nadalje, žene su općenito niske obrazovne razine, kako u selu tako i u gradu; no gradske žene su u pravilu obrazovanije od seoskih žena. Od ukupno 1.971 tisuća žena starih 10 i više godina u SR Hrvatskoj je 1971. godine čak 23,2% bilo bez ikakve školske spreme, daljnjih je 48,2% imalo do 4 razreda osnovne škole, a potpunu osnovnu školu samo 13,9% (tablica 3). Žene koje su bez ikakve školske spreme kao i one s nepotpunom osnovnom naobrazbom žive pretežno u seoskim naseljima, dok one sa završenom osnovnom, srednjom ili visokom školom kao i one s nekom kvalifikacijom, u pravilu, u gradu.

Spolna diferencijacija javlja se i u obrazovnoj razini seoskih stanovnika. Među onim seoskim stanovnicima republike, starima 10 i više godina, koji su ili bez ikakve školske spreme ili sa samo 4 i manje razreda osnovne škole, prevladavaju žene: 66,1% žena prema 33,9% muškaraca, odnosno 50,9% žena prema 49,1% muškaraca. U svim višim obrazovnim kategorijama muškarci su brojniji od žena.

Seoske žene, dakle, imaju nižu školsku spremu kako u odnosu na gradske žene i u odnosu na seoske i gradske muške stanovnike.

Pismenost i obrazovnost aktivnih poljoprivrednica

Aktivni poljoprivrednici u prosjeku imaju oko 4 razreda osnovne škole. Tako je 1971. godine od ukupno 715.751 aktivnih poljoprivrednika oba spola, 65,4% imalo 1—4 razreda osnovne škole (od toga je 10,8% imalo 1—3 a 44,6% 4 razreda) daljnjih 27,4% imalo je 5—8 razreda osnovne škole (19,6% imalo 5—7, a 7,8% osam razreda). Naobrazba više od osnovne škole je rijetka: 1,5% sa školom za KV i VKV radnike (uključujući i ostali stručni kadar), 0,05% s gimnazijom, 0,1% sa školom za srednji stručni kadar i 0,03% s višom ili visokom školom.

Žene su najbrojnije u onom kontingentu aktivnih poljoprivrednika koji su bez ikakve školske spreme: 58,2% žena prema 41,8% muškaraca. U svim ostalim obrazovnim kategorijama muškarci su zastupljeniji od žena. Relativno su žene nešto brojnije — ali ne od muškaraca! — u kategorijama »4 razreda osnovne škole« (47,6% žena i 52,4% muškaraca) i »potpuna osnovna škola« (44,4% žena i 55,6% muškaraca), dok u ostalim obrazovnim kategorijama aktivnih poljoprivrednika žene čine između 1/10 i 1/3 (tablica 4.) Posebno kritično je nisko učešće žena među radnom snagom sa završenom školom za KV i VKV radnike u poljoprivredi (tek 10,2%), te među visokoškolovanim osobama za bavljenje poljoprivredom i srodnim strukama (14,1% žena).

U svim obrazovnim kategorijama zaposlenih u društvenom sektoru poljoprivrede u SR Hrvatskoj dominiraju muškarci. Pri tom se javlja pravilnost da su žene brojnije u kategorijama nižeg obrazovanja nego u višim obrazovnim kategorijama: među zaposlenima s nižim stručnim obrazovanjem ima 40,1% žena, sa srednjim stručnim obrazovanjem — 45,5%, s višim — 15,1%, a s visokim — 12,0%. Ista je pravilnost prisutna i u pojedinim kategorijama kvalificiranih radnika zaposlenih u društvenom

Tablica 4 Aktivno poljoprivredno stanovništvo SR Hrvatske prema spolu i školskoj spremi (1971)

Školska sprema	Ukupno		Muško		Žensko	
	N	%	N	%	N	%
Bez školske spreme	109.938	100,0	45.982	41,8	63.956	58,2
4 razreda OŠ	396.498	100,0	207.596	52,4	188.902	47,6
Potpuna OŠ	196.231	100,0	109.149	55,6	86.562	44,4
Škola za srednji stručni kadar	864	100,0	627	72,6	237	27,4
Gimnazija	385	100,0	261	67,8	124	32,3
Fakulteti, više i visoke škole	241	100,0	207	85,9	34	14,1
Škola za KV i VKV radnike	10.843	100,0	9.735	89,9	1.108	10,2
UKUPNO:	715.751	100,0	374.454	52,3	341.297	47,7

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971. Beograd, SZS, 1972. (Dokumentaciona tablica)

sektoru poljoprivrede republike: među NK radnicima ima 32,10% žena, prema 3,10% žena među VKV radnicima. Doduše, stopa žena koje se obrazuju uz rad i iz rada pokazuje blagi porast. No ovaj vid obrazovanja žena još uvijek nije dovoljno raširen, posebice ukoliko se ima u vidu općenito niska razina obrazovnosti žena zaposlenih u OUR-ima društvenog sektora poljoprivrede.

Dakle, u društvenoj poljoprivredi muškarci obavljaju poslove koji zahtijevaju više znanja i veću stručnost, dok se žene zapošljavaju na radnim mjestima za koja se traži niska ili nikakva stručna osposobljenost i školovanost, a što znači i niži dohodak. Tako je ovdje žena »proizvođač drugog reda«. Kroz to je i njezin životni standard niži, te je uslijed raznih okolnosti sužen i njihov utjecaj na planiranje društvenog razvitka Time se povratno pospješuje obnavljanje postojećih, nezadovoljavajućih odnosa u dostignutoj razini jednakopravnosti spolova. 2)

Dodajmo još jednu spoznaju. Stopa je aktivnosti jugoslavenskih žena već desetljećima najviša upravo u seoskim sredinama, odnosno — usporedno gledajući, najviša je u seoskim, osrednja u gradskim a najniža u mješovitim naseljima 3). Nadalje, u seoskim je naseljima ekonomski aktivan čak nadpolovičan broj žena svih dobnih skupina, počam od 15 pa do 49 godina starosti.

Dugoročno gledano, za očekivati je da će se ovi odnosi mijenjati na slijedeći način. Prvo, i dalje će rasti opće stope aktivnosti žena u svim ti-

2) Usp. »Samoupravni položaj odgoja i obrazovanja i neki problemi obrazovanja ženske omladine i žena uopće«. »Žena«, Zagreb, 35/1978, br. 1, str. 6.

3) Opća se pravilnost doduše ne javlja u svim dobnim skupinama žena odgovarajuće rezidencijalne pripadnosti. Naime, u svim (petogodišnjim) dobnim grupama aktivnost je žena 1971. godine bila viša u seoskim nego u ostala dva tipa naselja; jedino je u dobnim grupama 25—29 i 30—37 stopa aktivnosti žena bila viša u gradskim naseljima. (Usp. M. Raševina — T. Mulina — M. Macura: *The determinants of Labour Force Participation in Yugoslavia*, Geneva, I. L. O, 1978, str. 151—152.)

povima naselja; drugo, rasti će stopa aktivnosti žena u radnoaktivnoj dobi, uz istovremni pad stope aktivnosti u omladinskom i staračkom kontingentu žena (s tim da će se u dogledno vrijeme stopa aktivnosti ova dva kontingenta i dalje ostati najviša u seoskim naseljima); treće, stopa aktivnosti žena u gradskim i mješovitim naseljima rast će brže negoli u seoskim naseljima. Na ovakve predvidive tendencije upućuju promjene iz razdoblja 1961—1971.

Jedan od presudnih razvojnih činilaca ovakvih kretanja nesumnjivo je veća obrazovnost žena, prije svega u gradskim i mješovitim naseljima, te ubrzani razvitak nepoljoprivrednih djelatnosti. Što se pak tiče seoskih područja, za pretpostaviti je da činilac obrazovanja ovdje djeluje prije posredno negoli neposredno, tj. preko svojih negativnih učinaka smanjenja broja poljoprivredne radne snage i muške radne uslijed deagrarizacije i odlaska na privremeni rad u inozemstvo, te uslijed smanjenja apsolutnog broja poljoprivrednih domaćinstava. Stoga bi drukčije, povoljnije strukturiranje ženske zaposlenosti u nas moglo (i trebalo) biti usmjereno i pospješavano upravo kroz reformu odgojno-obrazovnog sustava (poljoprivrednika).

Obrazovnost seoske omladine — stvarnost i želja

U razmatranju društvenog značaja obrazovanja, nužno treba povezati položaj mladih u obrazovanju s njihovim budućim položajem u radnom procesu. Mladi, kao nosioci i prenosnici osnovnih društvenih vrednota i stremjenja, nezaobilazna su društvena snaga.

Dosad je ženska seoska omladina, posebice ona poljoprivrednička, zbog konzervativnih obiteljskih ali i nedovoljno izgrađenih drugih društvenih struktura u većoj mjeri od muške omladine bila »pogođena« nejednakim uvjetima u razvijanju svojih sposobnosti putem predškolskog i osnovnog obrazovanja⁴). Nadalje školovanje ženske omladine izvan redovnog školskog sustava pokazuje one iste slabosti koje su prisutne i u redovnom školskom sustavu. Nisko je naime učešće ženske omladine među onima koj se obrazuju u stručnim i tehničkim školama, te u školama za KV i VKV radnike. Stoga ne iznenađuje što se mlade poljoprivrednice koje rade na obiteljskom gospodarstvu, u većem broju nego mladići i ubuduće namjeravaju baviti poljoprivredom⁵), a one koje žive u selu ali su zaposlene izvan obiteljskog posjeda rjeđe su nego mladići spremne da promijene zanimanje⁶).

4) Opširnije o obiteljskom mehanizmu diferencijalnog obrazovnog i profesionalnog usmjeravanja ženskih i muških potomaka vidi: Ruža First-Dilić: »Obrazovanje poljoprivrednica u funkciji razvojne politike«, (»Naše teme«, Zagreb, 22 1978, br. str. 2763-2768) te u dvobroju časopisa **Sociologija sela** 63/64 (1979) na temu »Seoska žena danas«.

5) Prema rezultatima empirijskog istraživanja seoske omladine SR Hrvatske, od ukupno 59 mladih poljoprivrednica više od polovine (66,9%) se i ubuduće namjerava baviti poljoprivredom. Iste je namjere samo polovina (51,6%) mladih poljoprivrednika (od 186 ukupno). (Usp. Edhem Dilić, ur.: **Seoska omladina danas**, Zagreb, Centar društvenih djelatnosti SOH — Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a, 1977, str. 134).

6) Od ukupno 150 ispitanih zaposlenih omladinki seoskog porijekla i rezidencije, 18,0% namjerava promijeniti zanimanje, dok je istovjetna sklonost prisutna u 29,8% mladića (od ukupno 373). (Usp. Edhem Dilić, ur.: **Seoska omladina danas**, nav. dj., str. 137)

Profesionalne se aspiracije neposredno nadograđuju na obrazovne aspiracije, te na obrazovna očekivanja. Prema empirijskim spoznajama, manje od 1.4 sadašnjih mladih poljoprivrednica (14—25 godina) priželjkivalo je poljoprivredničko zanimanje. A ipak ih je gotovo 4.5 (77,9^o/_o od 526) očekivalo poljoprivredničko zanimanje — u usporedbi s manje od 2/3 mladića istih očekivanja⁷⁾. U seoske je ženske omladine znači izrazitiji raskorak između profesionalnih aspiracija i očekivanja: djevojke češće od mladića aspiriraju nepoljoprivredničko zanimanje, ali svjesne obiteljsko-srodničke situacije i stavova starije generacije, niskih mogućnosti svojeg školovanja i profesionalnog obrazovanja, kao i neizbježivosti ispunjenja od njihovih očekivanih tradicionalnih uloga — njihova su vlastita očekivanja da im se ispune profesionalne aspiracije ipak niska.

Ukažimo međutim na dva značajna podatka. Prvo, među nepismenim seoskim stanovnicima omladinskog uzrasta prevladavaju mladići: za 10—14 godina — 52,6^o/_o muške prema 47,4^o/_o ženske omladine, a za 15—19 godina — 50,5^o/_o muške prema 49,5^o/_o ženske omladine⁸⁾. Drugo, među onima sa završenom osnovnom školom (255.642) gotovo je podjednak broj mladića (50,6^o/_o) i djevojaka (49,4^o/_o). Isto je i onih sa završenom gimnazijom (17.658: 50,3^o/_o mladića i 49,7^o/_o djevojaka).

Ovi podaci upućuju na zaključak da danas riječ nije više toliko u neravnomjernosti obuhvata ženske i muške seoske i poljoprivredne omladine različitim vrstama i stupnjevima obrazovanja. Danas se, naprotiv, postavlja pitanje adekvatnosti i potrebnosti usmjeravanja odgoja i obrazovanja, općeg i stručnog, mlade generacije u cjelini, te izgradnje takvog odgojno-obrazovnog sustava koji će moći obrazovati i osposobiti mlade (ali i odrasle), shodno potrebama moderne proizvodnje hrane.

Za reformu obrazovnog sustava poljoprivrednika te željenom mjestu djevojaka u tom sustavu indikativna je spoznaja da se veći broj mladih poljoprivrednica negoli poljoprivrednika izjašnjava o potrebi organiziranja posebne škole stjecanje znanja za poljoprivredno zanimanje⁹⁾. Djevojke su znači za »čvrsto« organizirani oblik obrazovanja za poljoprivredu, koje bi

7) U vrijeme pohađanja osnovne škole ove su djevojke imale slijedeće obrazovno-profesionalne aspiracije: završiti školu za industrijske i zanatske radnike ili neki odgovarajući kurs — 27,1^o/_o (prema 40,0^o/_o za mladiće), ne nastaviti studiranje tj. biti poljoprivrednicom — 23,4^o/_o (prema 27,5^o/_o za mladiće), završiti školu za nastavnički kadar — 21,3^o/_o (prema 6,5^o/_o za mladiće), završiti neki fakultet — 4,1^o/_o (prema 5,7^o/_o za mladiće), završiti umjetničku školu — 3,1^o/_o (prema 0,4^o/_o za mladiće), završiti školu za srednji stručni kadar — 0,1^o/_o (prema 8,1^o/_o za mladiće). (Usp. Edhem Dilić: **Društveni položaj i orijentacija seoske omladine**. Zagreb-Beograd, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela — Institut društvenih nauka, 1971. str. 132-133, 140-141.)

8) Pitanje je da li se takav odnos može tumačiti većim obuhvatom ženske u odnosu na mušku omladinu osnovnim i srednjim obrazovanjem, odnosno izrazitijim pripremanjem ženskih potomaka da se deagrariziraju s osnova veće educiranosti. Ukoliko bi tome bilo tako, to bi značilo da je i u nas već nastupio proces većeg odlijevanja ženskog, seoskog i poljoprivrednog stanovništva koji je inače karakterističan za sva područja podmakle industrijalizacije.

9) Naime, od ukupnog broja mladih poljoprivrednica (njih 48) koje su iznijele svoj stav o načinu organizacije posebnog obrazovanja za poljoprivrednike, 29,1^o/_o se opredjelilo za posebnu školu, prema 18,6^o/_o u mladića (od ukupno 175 respondenata), dok se za nesustavno obrazovanje (tj. putem tečajeva, seminara ili kurseva) opredjelilo 50,9^o/_o djevojaka u odnosu na 52,1^o/_o mladića. (Usp. Antun Petak: »Profesionalno obrazovanje poljoprivredne omladine«. **Sociologija sela**, Zagreb, 13/1975, br. 49/50, str. 92, tablica 11.)

im s formaliziranom kvalifikacijom pružalo i veću socijalnu sigurnost. A to znači da se današnja mlada generacija seoskih djevojaka vrijednosno opredjeljuje za novi oblik stručnog osposobljavanja, time potirući dosadašnju praksu.

Zaključno

Selo je dakle još uvijek rezervoar radne snage, a seoske žene predstavljaju nedovoljno iskorišteni ljudski resurs. A kako je ženina društvena stvarnost takva da već u startu, u omladinskom uzrastu prolaze »gore« od muškaraca, već broj ženske negoli muške djece nepismen, veći je broj ženske negoli muške omladine s nepotpunim osnovnim obrazovanjem kao i bez kvalifikacija, a seoska rezidencija i socijalno porijeklo samo pospješuje ovoj nejednakosti. Svi ti činioci ograničavaju ne samo mogućnost zaposlenja seoske i poljoprivredne ženske omladine, nego i smanjuju izgled njihova napredovanja u zvanju kao i promjene zanimanja.

Iako smo danas svjedoci uspješnosti društvenih napora za potpunim obuhvatom sve djece osnovnim obrazovanjem, još uvijek nema dovoljno aktivnosti na naknadnom (osnovnom) obrazovanju odraslih. Među starijim generacijama radnog kontingenta seoskog i poljoprivrednog stanovništva ima dosta onih kojima je zaposlenje potrebno, oni nemaju uvijek mogućnosti za naknadno obrazovanje. U pojedinim je područjima i lokalitetima prisutna pojava da ženska djeca i omladina ne stižu do kraja čak ni osnovnog obrazovanja, da mnoge djevojčice završavaju svoje obrazovanje s nižom spremom ili polukvalifikacijom.

Stoga, kao prvo, aktualno pitanje — kako osigurati seoskim stanovnicima, posebno individualnim poljoprivrednim proizvođačima oba spola odgovarajuće i potpuno opće obrazovanje te kako ih stručno osposobiti za što je moguće brže uključivanje u suvremenu proizvodnju hrane — treba naći odgovor u okviru širih programa društvenog razvitka.

Drugo, otvaranje kvalitativno drukčijih perspektiva za seosku i poljoprivrednu žensku (ali i mušku) populaciju, moguće je kroz uvođenje obrazovanja poljoprivrednika a sustav odgoja i usmjernog obrazovanja¹⁰⁾. U pretpostavci i posljedici tog novog pristupa stoji potreba da se postupno dokine zaostajanje ruralnih i agrarnih područja za ostalim strukturama našega društva. A legitimne osnove za organiziranje obrazovanja poljoprivrednika za konkretna zanimanja u individualnoj poljoprivredi već su postavljene (novim Ustavom i pojedinačnim zakonima).

Time bi se ujedno proizvodni rad u poljoprivredi profesionalizirao, odnosno stvorile bi se osnove da se radnici u poljoprivredi društveno tretiraju kao i ostali radni ljudi koji obavljaju određene poslove za koje je potrebna stručna sprema. Poljoprivrednik bi postao obrazovan i stručno osposobljen, te bi se po završenom općem i usmjerenom obrazovanju slobodno mogao opredijeliti da li da ostane raditi na svome posjedu, da se za-

10) Milan Golubović — Milivoj Lozovina: »Obrazovanje poljoprivrednika u sistemu odgoja i obrazovanja«. *Andragogija*, Zagreb, 24/1978, br. 6/7, str. 33-49.

posli negdje drugdje, ili da nastavi školovanje. Ukoliko bi ostao na svome imanju, tada bi u životnoj i radnoj perspektivi bio izjednačen s radnicima u udruženom radu, s tim da mu je radno mjesto njegov posjed¹¹⁾.

Treće, u toj cijeloj akciji neophodno je voditi računa o nekim komparativnim osobitostima i razlikama korisnika odgojno-obrazovnog sustava poljoprivrednika, a koje proizlaze bilo iz regionalnih razlika, bilo iz razlika u dobnoj ili spolnoj pripadnosti korisnika obrazovanja. Značaj reformiranog obrazovanja poljoprivrednika — a to znači uspjeh ali i premašaji — može se spoznati tek onda kada se sagledavaju problemi i zadaci vezani uz nastavne planove i programe, te odgojno-obrazovne organizacije i andragoške kadrove, kada su utvrde i respektiraju osobitosti obrazovanja i novih rješenja za opismenjavanje i obrazovanje individualnih poljoprivrednika. Ističemo još i utvrđivanje potrebe za zajedničkim radom na udžbenicima kako bi se postigla veća kvaliteta, racionalnost i efikasnost u odgojno-obrazovnom procesu, te neophodnost takvog prilagođavanja same organizacije obrazovanja poljoprivrednika uvjetima, mjestu i vremenu koje je najpogodnije za samog korisnika, te koja bi bila razučena (po potrebi) sve do patronažne nastave.

Konačno, iako se u nas nerijetko ističe teza o neophodnosti prilagođavanja elemenata odgojno-obrazovnog procesa (osnovnog, općeg i stručnog) određenim kategorijama korisnika, ipak se kao u pravilu, ništa ne kaže o eventualno potrebnim i mogućim osobitostima pristupa osnovnom obrazovanju i opismenjavanju ženske populacije. Činjenica je, prvo, da je uvijek tamo gdje se javlja nepismenost, broj nepismenih žena veći od broja nepismenih muškaraca. I drugo, da u procesu opismenjavanja te stjecanja osnovne, opće i stručne edukacije, žene zaostaju za muškarcima.

Stanje u našim ruralnim i agrarnim područjima nije u tom pogledu nikakva iznimka. A to je realitet o kojem treba voditi računa!

Otuda međutim ne slijedi pledoaje za posebnim, diferenciranim obrazovnim programima za žene: takvim bi se naime usmjerenjem već postojeći raskorak u razini pismenosti i obrazovanosti seoskih žena i muškaraca samo produbio. Isto bi se tako produbio postojeći raskorak u razini stručne osposobljenosti žena i muškaraca za bavljenje poljoprivredom kao zanimanjem, posebice u pogledu poznavanja znanstvenih i tehnoloških dostignuća za suvremenu proizvodnju hrane.

No, mišljenja smo da postojeći, diskrepantni realitet ne bi trebao biti zaobiđen u planiranim akcijama na podizanju društvene svijesti o neophodnosti stjecanja pismenosti i što je moguće više obrazovanosti **svakog** člana naše zajednice, neovisno o njegovu spolu, dobi generacijskoj, rezidencijalnoj i (ili) profesionalnoj pripadnosti; to stoga što pismenost i educiranost nisu cilj za sebe, nego pretpostavka socijalizacije i individualizacije svakog pojedinca, a to znači i njegove integriranosti u razvojne tokove naše zajednice.

11) Takav poljoprivrednik bi se za razliku od onih koji se školuju u srednjim školama za poljoprivredu, u programima obrazovanja nazivao poljoprivrednikom kooperantom. (Usp. Stipe Šušvar: «Obrazovanje i životne perspektive mladih kao poljoprivrednika-kooperanta». *Reforma obrazovanja*, Zagreb, 1978. br. 8, str. 7.)